

Kvinnlig egenmakt i Rwanda och Demokratiska Republiken Kongo

en komparativ studie om kvinnlig egenmakt och
korrelationen med varaktig fred

Hanna Södergren
Nora Riis

Abstract

Vad innebär kvinnlig egenmakt och hur har det påverkat Rwandas varaktiga fred och Demokratiska Republiken Kongos brist på varaktig fred? I följande komparativa studie av kvinnlig egenmakt i Rwanda (1994-2009) och DRK (2003-2018) undersöks politiskt deltagande, social ställning och övergångsrättvisa med hjälp av rapporter, vetenskapliga artiklar och statistik från Världsbanken, V-Dem m.fl. Analysen syftar till att tillfångata kvinnlig agens som kan verka transformativt för post-konfliktuella samhällen samt synliggöra strukturella hinder. Med utgångspunkt från tidigare feministisk forskning har vi undersökt hur risken för inbördeskrig korrelerar med kvinnors möjlighet till egenmakt. Genom forskningen har vi ådagalagt *hur* kvinnor har uttryckt egenmakt, exempelvis genom socioekonomiska, politiska och juridiska reformer, som resulterade i indirekta kopplingar mellan ökad kvinnlig egenmakt och varaktig fred.

Nyckelord: kvinnlig egenmakt, varaktig fred, övergångsrättvisa, politiskt deltagande, social ställning

Antal ord: 8170

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
2	Teori	3
2.1	Tidigare forskning	3
2.2	Uppsatsens valda teoretiska ramverk	3
3	Metod och forskningsdesign	6
3.1	Metod	6
3.2	Val av fall	6
3.3	Definitioner	7
3.4	Operationalisering	8
3.4.1	Kvinnlig egenmakt	8
3.4.2	Konflikt	10
3.5	Material	11
4	Fallbeskrivningar	12
4.1	Rwanda	12
4.1.1	Politiskt deltagande	12
4.1.2	Social ställning	15
4.1.3	Övergångsrättvisa	16
4.2	Demokratiska Republiken Kongo (DRK)	19
4.2.1	Politiskt deltagande	19
4.2.2	Social ställning	22
4.2.3	Övergångsrättvisa	24
5	Jämförande analys	27
5.1	Politiskt deltagande	27
5.2	Social ställning	28
5.3	Övergångsrättvisa	30
6	Slutsats	33
7	Referenser	35

1 Inledning

“The future of Rwanda is largely in the hands of its women. With a population that is 70 percent female, it will be the women who will rebuild the country.”

- Human Rights Watch (1996).

“I believe the voices of women should be heard at all stages of the peace process. They have a crucial role to play in restoring the peace and promoting development (...)”

- Intervju med Dr. Denis Mukwege i *Journal of International Affairs* (2013: 209).

Inbördeskrigen som har drabbat Rwanda och Demokratiska Republiken Kongo (sedermera DRK) har tagit miljontals liv, brutit ner statsapparater och skambelagt det internationella samfundet på grund av deras brist på agerande. Miljontals kvinnor har utsatts för sexuellt våld, försatts i extrem fattigdom, lidit av brist på rättssäkerhet och kämpat för att delta i vardagslivet. Forskning visar på att civila är mest utsatta under krig (sedan början av 1900-talet), i synnerhet kvinnor och barn (UN Women, 2000). Vi är intresserade av vad “de mest utsatta” kan *bidra* med i det post-konfliktuella samhället. Följaktligen har vi undersökt kvinnors möjlighet till egenmakt, “empowerment”, i post-konfliktuella Rwanda och DRK. Kvinnor exkluderas frekvent i återuppbyggnads-processer, vilket hämmar det långsiktiga bevarandet av fred. Louise Olsson och Erika Forsberg har påvisat detta genom att peka på korrelationen mellan jämställdhet och fred (Olsson & Forsberg, 2016). I linje med feministisk forskning är vi intresserade av hur samhällen kan transformeras när kvinnlig agens tas i beaktning. Med det centrala antagandet att konflikter riskerar att bryta ut igen när hälften av befolkningens kompetens, rättvisa och transformativa förmågor marginaliseras, vill vi undersöka varaktig fred och dess korrelation med kvinnlig egenmakt. Vår hypotes lyder således som följande: ju större utsträckning av kvinnlig egenmakt desto fredligare samhälle.

Med utgångspunkt i våra feministiska teoretiska ramverk vill vi utforska hur kvinnlig egenmakt uttrycks i politik, samhällsskikt och i processer av övergångsrättvisa. Varaktig fred har inte uppnåtts i DRK, därav vill vi undersöka om brist på, eller stor utsträckning av, kvinnlig egenmakt har påverkat detta. I Rwanda *har* varaktig fred uppnåtts, följaktligen blir detta intressant att jämföra med DRKs utsträckning av kvinnlig egenmakt. Genom att utgå från feministiska teorier som verkar för att synliggöra och förklara kvinnlig egenmakt, är vi intresserade av att *problematisera* begreppet.

Uppsatsen har som syfte att bidra till forskningen kring kvinnlig egenmakt i post-konfliktuella samhällen. Vår uppsats kommer besvara frågeställningen: *Hur har graden av kvinnlig egenmakt påverkat Rwanda och DRK i relation till varaktig fred?*

2 Teori

2.1 Tidigare forskning

Feministisk teori är en bred skola vars diverse akademiker har forskat inom diskurser, nationella identiteter, sexuellt våld, rättvisa, narrativ, ekonomiska utvecklings-möjligheter, beslutsfattande processer med mera. Tidigare forskning har därmed belyst olika aspekter av fred och konflikt från ett kvinnligt perspektiv, vilket Laura Sjöberg argumenterar i artikeln "*Viewing Peace Through Gender Lenses*" har omdefinierat definitionen av fred (Sjöberg, 2013: 176-177). Feministiska skolans kritiska perspektiv ådagalägger marginaliserade narrativ, olika typer av våld samt innebörden av *kvinnlig* fred. Tidigare forskning inom den feministiska skolan har därmed vidgat den traditionella, hegemoniska och manligt-centrerade uppfattningen om fred och konflikt. Däremot har forskningen emellanåt varit motsägelsefull och problematisk. Exempelvis saknar feministisk teori konsensus kring primordialistiska antaganden om kvinnor som "fredliga" samt kvinnors *närvaro* i kontrast till *deltagande* i fredsprocesser. Följaktligen kan kritik riktas mot den feministiska skolan för dess tvetydiga forskning som grundar sig i svårigheten i att analysera 50% av befolkningens upplevda säkerhet, egenmakt, narrativ och rättvisa med mera (Ní Aoláin et al., 2011 samt Sjöberg, 2013: 177-178).

2.2 Uppsatsens valda teoretiska ramverk

På grund av den feministiska forskningens bredd har vi valt att avgränsa oss till kvinnlig egenmakt, som hämtas från Johanna Mannergren Selimovic och Annika Björkdahls artikel "*Gendered Justice Gaps in Bosnia-Herzegovina*" (2013) samt

boken "*On the Frontlines: Gender, War and the Post-Conflict Process*" av Ní Aoláin et al. (2011). Dessa teoretiska ramverk har lagt grunden för operationaliseringen av kvinnlig egenmakt.

Boken "*On the Frontlines: Gender, War and the Post-Conflict Process*" författad av Ní Aoláin et al. använder ett feministiskt perspektiv som syftar till att undersöka vilken roll genus spelar i konstruktionen och implementeringen av den post-konfliktuella övergångsprocessen. Boken har ett brett syfte och täcker ett flertal områden inom den feministiska skolan. Författarnas teoretiska ramverk används för att kunna analysera kvinnlig egenmakt på flera nivåer och i olika samhällsaspekter. Genuscentralitet, som definieras under "Definitioner" (3.3), är en genomgripande tes i det teoretiska ramverket som har tillämpats i analysen av kvinnlig egenmakt. Ett centralt antagande i Ní Aoláin et al. feministiska teori är att genuscentralitet måste integreras i alla aspekter och nivåer av den post-konfliktuella staten, exempelvis kulturella, sociala, politiska och ekonomiska rättigheter. Ett snävt fokus på politiska och civila rättigheter för kvinnor marginaliserar andra väsentliga aspekter av kvinnors deltagande, vilket har underbyggt valet av våra indikatorer för kvinnlig egenmakt. Författarna argumenterar även för att adresseringen av kvinnors behov och agens underlättar, om inte säkerställer, att våldet upphör, vilket är i linje med vår undersökning av *varaktig* fred. Bokens feministiska ramverk ådagalägger det post-konfliktuella samhällets potential för olika sorters "empowerment" för kvinnor, eftersom det skapar tillfälle för genomförandet av strukturella och sociala transformationer som sedermera kan skapa nya ekonomiska, politiska och sociala verkligheter med avseende för genus (Ní Aoláin et al., 2011). Detta är i linje med vår undersökning av kvinnors möjliga transformativa påverkan på graden av *varaktig* fred samt korrelerar väl med Mannergren Selimovic & Björkdahls teoretiska ramverk.

Mannergren Selimovic och Björkdahls artikel "*Gendered Justice Gaps in Bosnia-Herzegovina*" syftar till att synliggöra strukturellt förtryck som hindrar kvinnor från att implementera samt uppnå övergångsrättvisa i post-konfliktuella samhällen, med exempel från Bosnien-Hercegovina. Mannergren Selimovic och Björkdahl argumenterar för att ofördelaktiga maktstrukturer reproduceras inom övergångsrättvisa, som i stor utsträckning ignorerar kvinnors behov och

transformativa förmågor. Artikelns teoretiska ramverk syftar även till att tillfångata kvinnlig agens och visa på att övergångsrättvisa är en essentiell aspekt av den långsiktiga konstruktionen av "the gendered post-conflict order". Övergångsrättvisa mäts med tre variabler - erkännande, ansvarsutkrävande och reparationer, som utvecklas i "Operationalisering" (3.4). Artikeln visar även på skadliga roller som tillskrivs kvinnor, exempelvis förnekandet av deras roll som förövare i konflikter och den systematiska kopplingen av kvinnor som offer till sexuellt våld. Artikelns teoretiska ramverk har valts på grund av dess synliggörande av kvinnlig makt och agens, som enligt författarna har förmågan att transformera samhällen (Mannergren Selimovic & Björkdahl, 2013). Sammanfattningsvis är artikelns teoretiska ramverk en väsentlig byggsten i vår oberoende variabel, kvinnlig egenmakt, som enligt artikeln kan underlätta byggandet av en varaktig fred.

Vi ämnar att följa forskningsfältet med uppsatsens valda teoretiska ramverk genom att fördjupa analysen av de luckor som feministisk teori har visat på uppstår i analyser av post-konfliktuella samhällen. Genusperspektivet marginaliseras frekvent i demokratiseringsprocesser, fredsbyggande och andra väsentliga aspekter av byggandet av en varaktig fred. Marginaliseringen av hälften av befolkningens upplevda trauman, politiska, sociala och kulturella makt, kompetens och upplevda känsla av rättvisa, bland mycket annat, har enorm betydelse för *om* fred kan uppnås samt vilken *typ* av fred som uppnås. Motiveringen till valet av teoretiska ramverk består därmed av förhoppningen om att synliggöra kvinnlig agens samt undersöka om *specifikt* kvinnlig egenmakt har en påverkan på varaktig fred. Vi är medvetna om att valet av teoretiska ramverk exkluderar andra väsentliga aspekter av varaktig fred.

3 Metod och forskningsdesign

3.1 Metod

Vi har använt oss utav en komparativ fallstudie mellan Demokratiska Republiken Kongo (DRK) från år 2003-2018 och Rwanda från 1994-2009. Val av år motiveras utifrån intresset av att undersöka *varaktig* fred. Enligt UCDPs data har DRK drabbats av konflikter (statliga, ensidiga samt icke-statliga) från 2003-2018, trots det officiella krigsavslutet år 2003. Rwandas krig avslutades officiellt 1994, men har enligt UCDPs definitioner bevarat en varaktig fred från år 2001 till 2018 (UCDP). Vi anser att Rwanda har uppnått en varaktig fred på grund av den långsiktiga freden som har bevarats sedan 2001, trots misslyckandet mellan 1994-2001. Kvinnlig egenmakt i Rwanda och DRK kommer följaktligen analyseras under femton år från vardera lands *officiella* krigsavslut. För att genomföra detta tittar vi på statistik, rapporter och vetenskapliga artiklar som är insamlad inom tidsramarna (alt. återberättar om händelser inom tidsramarna). Kvinnlig egenmakt kommer mätas med tre variabler: politiskt deltagande, social ställning samt övergångsrättvisa. Vår oberoende variabel blir således kvinnlig egenmakt och beroende variabel varaktig fred.

3.2 Val av fall

Valet av fallen motiveras utifrån dess geografiska, kulturella och tidsmässiga närhet, vilket vi anser kan underlätta undersökningen. Länder med så lika förutsättningar som möjligt påverkas antagligen *relativt* lika av kvinnlig egenmakt, vilket gynnar möjligheten till att härleda slutsatser. Emellertid är det vitalt att poängtera att Rwandas befolkning bestod till ca 70% av kvinnor efter folkmordet, vilket kan antas påtagligt påverka möjligheten till kvinnlig egenmakt

(HRW, 1996). Motiveringen till att analysera två fall beror på möjligheten att studera fallen *djupgående* och för analysens tydlighet.

Vi anser att det är intressant att undersöka vad som kan ha påverkat Rwandas framgångar i att bevara fred sen folkmordets slut - i kontrast till DRKs misslyckande - ur ett feministiskt perspektiv. Rwanda och DRK har båda drabbats av inbördeskrig, däremot med olika orsaker, tidsperioder och aktörer. Vi anser att det är irrelevant på grund av tidigare feministisk forsknings antagande att inkluderingen av genusperspektiv har en positiv effekt på varaktig fred, oavsett konflikttyp, aktör eller dylikt (Ní Aoláin et al., 2011 samt Forsberg & Olsson, 2016).

3.3 Definitioner

Genuscentralitet

Genuscentralitet definieras som ett åtagande till en djupgående redogörelse av jämställdhet i alla nivåer och aspekter av post-konfliktuella samhällen, som tillgodoser kvinnors jämställdhet i form av möjligheter, men även jämställda *utfall*. Genuscentralitet syftar därtill på att avancera kvinnors möjlighet till agens genom att centralisera kvinnors behov, självständighet och jämlikhet. Genuscentralitet är Ní Aoláin et al. motreaktion på “add women and stir”, som istället syftar till en långsiktig ombildning av den post-konfliktuella miljön. För att det ska lyckas menar Ní Aoláin et al. på att transformationen måste innebära mer än policy-reformer och omvandlingen av politiska makthierarkier, utan även innebära omdefinieringen av kvinnors sociala status och “mjuka” rättigheter (Ní Aoláin et al., 2011: 10-15). Vi har tillämpat begreppet genuscentralitet i vår analys på grund av dess transformativa möjligheter, som vi anser är essentiella för att kvinnlig egenmakt ska vara uppnåeligt.

Feminisering av fattigdom

Feminisering av fattigdom har använts i vår analys på grund av dess synliggörande av strukturella hinder för kvinnor socialt, politiskt, kulturellt och ekonomiskt.

Genom övergångsrättvisa kan man adressera feminiseringen av fattigdom, som ofta är en följd av krig och förhindrar kvinnor från att uppnå socioekonomisk jämställdhet (Mannergren Selimovic & Björkdahl, 2013: 206), vilket vi anser vara en vägande beaktning när kvinnlig egenmakt skall analyseras.

Agens

Vi har valt att definiera agens på grund av vår återkommande användning av ordet, som emellanåt överlappar med egenmakt. I denna uppsats syftar agens på kvinnors verksamma faktor som uttrycks genom handlingar, kompetens eller annan verkande kraft. Våra teoretiska ramverk använder agens frekvent för att analysera genus och kvinnors påverkan på post-konfliktuella samhällen, vilket är i linje med vår beroende och oberoende variabel. Vi anser att agens och egenmakt korrelerar, att agens beror på grad av egenmakt och vice versa.

Varaktig fred

Varaktig fred syftar i denna studie på om länderna har präglats av krig/konflikt i mer än tio år efter det officiella krigsavslutet. Motiveringen har varit att DRK har haft olika typer av konflikter fram till år 2018 (från 2018 och framåt saknas statistik på UCDP) och Rwanda har bevarat freden från 2001 och framåt (UCDP). Denna variation i vår beroende variabel anser vi underlättar möjligheten till att härleda slutsatser.

3.4 Operationalisering

3.4.1 Kvinnlig egenmakt

För att mäta om kvinnlig egenmakt har påverkat graden av varaktig fred i Rwanda och DRK har vi valt tre variabler som vi anser är mätbara och viktiga att ta i beaktning i enlighet med våra teoretiska ramverk. Vi kommer mäta kvinnlig egenmakt genom att titta på kvinnors möjligheter till politiskt deltagande, sociala ställning och övergångsrättvisa.

Inspiration för operationaliseringen har hämtats från artiklarna: “*Gender and Development Group of the World Bank*”, Oxfams artikel “*A ‘How-To’ Guide to Measuring Women’s Empowerment*” (Lombardini et al., 2017) samt FN:s “*Human Development Index*” (UNDP) för att välja våra tre indikatorer. Vi är medvetna om att våra indikatorer missar andra betydelsefulla aspekter av kvinnlig egenmakt.

Politiskt deltagande

Politiskt deltagande mäts med statistik från “*Varieties of Democracy*” (V-Dem) samt Världsbanken. Politiskt deltagande mäts utifrån procentuell andel kvinnor i respektive lands nationella parlament och index för “*Women Political Empowerment*” samt “*Freedom of Discussion for Women*”. Rwanda och DRKs demokratiindex tas även i beaktning, på grund av dess påverkan på grad av yttrandefrihet. Operationaliseringen av politiskt deltagande med ovanstående statistik görs med argumentationen att möjlighet till deltagande i beslutsfattande processer, medborgerliga friheter och yttrandefrihet är essentiella byggstenar av kvinnlig egenmakt, i linje med våra teoretiska ramverk.

Social ställning

Social ställning undersöks genom att se över rådande stigmatiseringar av kvinnor utsatta för sexuellt våld, skadliga könsstereotyper samt kvinnors ekonomiska ställning. Vårt ramverk uppmanar till att analysera kvinnors välbefinnande i såväl den privata som offentliga sfären och synliggöra skadliga hierarkier (Ní Aoláin et al., 2011: 60). Genom att titta på kvinnors rättsliga befogenheter, hur väl dessa implementeras samt tillgång till deltagande i civilsamhälle undersöker vi huruvida kvinnors sociala ställning uppmuntrar eller förhindrar potentialen till egenmakt. Informationen vi tar del av kommer sammanställas till en uppskattning om hur kvinnors sociala ställning ter sig. För att undersöka social ställning använder vi oss av analyser från vetenskapliga artiklar och rapporter av Human Rights Watch, Kvinna till Kvinna med fler. Dessa har varit centrala, eftersom tillgång till statistik har varit begränsad.

Övergångsrättvisa

Övergångsrättvisa har operationaliserats utefter Mannergren Selimovic och Björkdahls teoretiska ramverk. Analyser om DRK och Rwandas övergångsrättvisa

har hämtats från vetenskapliga artiklar och rapporter. Erkännande, ansvarsutkrävande och reparationer operationaliseras som essentiella byggstenar inom övergångsrättvisa. Erkännande innebär kvinnors roll i fred och konflikt, både som förövare och offer, och vilken påverkan det har på kvinnors identitet i post-konfliktuella samhällen. De multipla processerna av erkännande kan skapa "gendered silences" som marginaliserar rättvisa för kvinnor men även upplevelser, narrativ och agens. Erkännande innefattar även minneskultur och vilka implikationer det har för kulturella normer som förankrar skadliga könsroller. Ansvarsutkrävande syftar på den juridiska aspekten av övergångsrättvisa, som systematiskt negligerar kvinnliga offer och brott som begås mot kvinnor. Social stigma, bristande skydd för vittnen och offer som uppstår vid anmälan av brott samt den systematiska straffriheten som kan tydas i relation till sexuella brott är viktiga aspekter av kvinnors ansvarsutkrävande. Författarna pekar även på att fixeringen av kvinnor som offer i relation till sexuellt våld ignorerar kvinnlig agens och deras transformativa förmågor. Reparationer syftar på staters kompensation för skador som befolkningen har utsatts för under kriget. Reparationer uppmuntrar till försoning och kan verka långsiktigt, exempelvis genom socioekonomiska reparationer som adresserar feminiseringen av fattigdom. Övergångsrättvisa kan effektivt transformera kvinnors sociala ställning och potential till egenmakt om det implementeras med hänsyn till genus. Följaktligen överlappar erkännande, ansvarsutkrävande och reparation till viss del och är ömsesidigt gynnande (Mannergren Selimovic & Björkdahl, 2013).

3.4.2 Konflikt

Vår beroende variabel är dikotom, med två möjliga utfall: konflikt eller icke-konflikt. Vi utgår från UCDPs definition om väpnad konflikt, som berör statligt intresse och/eller territorium, där minst en av parterna tillhör staten och resulterar i minst 25 stridsrelaterade dödsfall under ett kalenderår. Krig definieras som en statligt baserad konflikt eller dyad som når minst 1000 stridsrelaterade dödsfall under ett kalenderår (UCDP). Både DRK och Rwanda har haft krig och konflikt, i olika utsträckningar och under olika tidsperioder.

3.5 Material

För att undersöka kvinnlig egenmakt och dess tre indikatorer samt varaktig fred har vi använt oss av statistisk data från Världsbankens databas, V-Dem samt UCDP. Utöver detta har forskningen breddats av vetenskapliga artiklar samt rapporter.

4 Fallbeskrivningar

4.1 Rwanda

4.1.1 Politiskt deltagande

Nedanstående diagram visar på den procentuella andelen kvinnor i Rwandas nationella parlamentet från år 1997-2009. Statistik saknas från år 1994-1996.

Procentuell andel kvinnor i nationella parlamentet

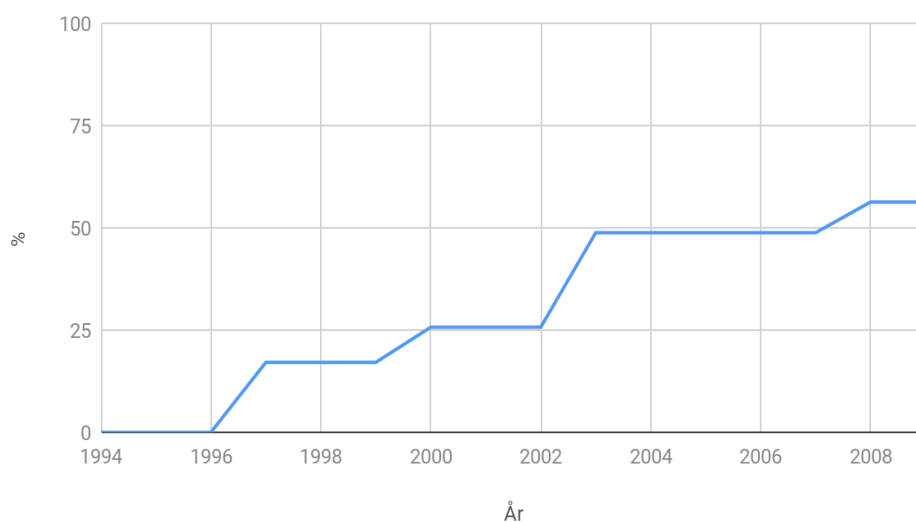

Fig. 1. Data hämtad från: World Bank, Data Bank, Gender Statistics, Rwanda, (1994-2009). "Proportion of seats held by women in national parliaments (%)" index.

Diagrammet visar på att kvinnligt politiskt deltagande i Rwanda stadigt ökade efter folkmordet. Femton år efter folkmordet var andelen kvinnor i nationella parlamentet över 50%. Faktorer som påverkar kvinnors politiska deltagande i Rwanda är tydligen att befolkningen bestod till en majoritet av kvinnor efter folkmordet samt att lagstiftning råder kring kvinnors inkvotering i parlamentet (Human Rights Watch, 1996 samt Inter-Parliamentary Union, Rwanda, u.å).

Utifrån detta samt uppsatsens teoretiska ramverks centrala antaganden, anser vi att fler indikatorer behövs för att visa på politiskt deltagande utöver procentuella andelen kvinnor i nationella parlamentet. På grund därav används “Varieties of Democracy”, V-Dems, statistik som mäter “*Women Political Empowerment*”. Indexet mäts utifrån statistik kring kvinnors genomsnittliga medborgerliga friheter, kvinnors deltagande i civilsamhället samt kvinnors politiska deltagande. “*Women Political Empowerment*” definieras enligt V-Dem som en process där kvinnor ökar sin kapacitet till att utöva agens, beslutsfattande och deltagande i samhälleligt beslutsfattande. Indexet inkorporerar tre dimensioner: grundläggande medborgerliga rättigheter, kvinnors möjlighet till öppna diskussioner om politiska frågor och deltagande i civilsamhällets organisationer samt den beskrivande representationen av kvinnor i formella politiska positioner (V-Dem, Country Graph, “*Women Political Empowerment*” index). Resultatet mäts från 0-1, där 1(max) innebär hög utsträckning av, och möjlighet till, kvinnlig politisk egenmakt. V-Dem visar på följande statistik i “*Women Political Empowerment*” index:

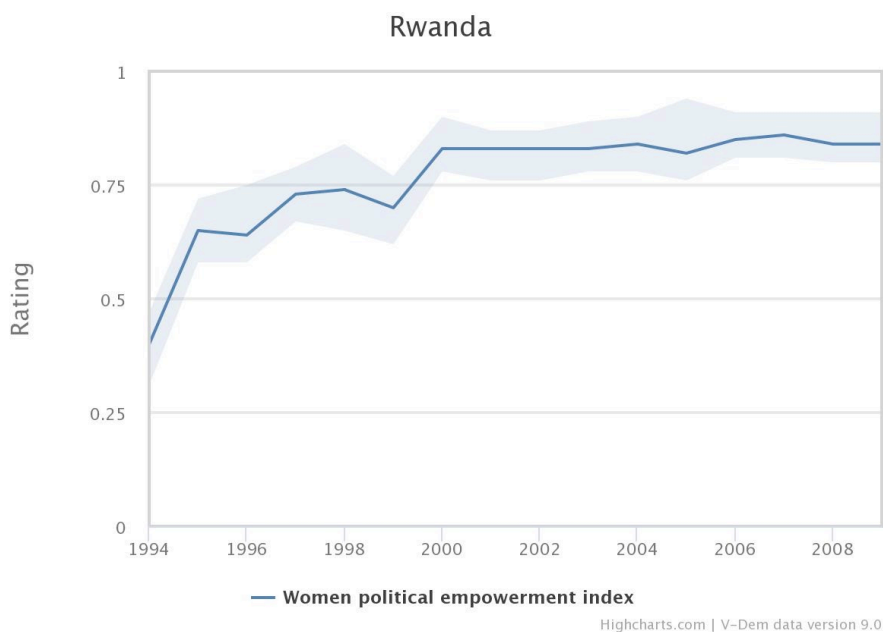

Fig. 2. Diagram hämtat från V-Dem, Country Graph, Rwanda (1994-2009), Women Political Empowerment index.

Resultatet av V-Dems forskning visar på hög kvinnlig politisk egenmakt, särskilt från år 2000 och framåt. Detta kontrasteras däremot med landets grad av demokrati, som enligt V-Dem har ett index på 0 från år 1994-2009 i en

dikotomisk skala från 0-1, där 1 innebär ett demokratiskt statskick (V-Dem, Map Graph, “Democracy” index). En angelägen poängtering är att det höga resultatet för kvinnors politiska egenmakt möjligen kan styras av den höga andelen kvinnor i nationella parlamentet, vilket kan ge en felaktig bild av verkligheten. Exempelvis har Rwanda låga resultat i indexet “*Freedom of Discussion for Women*”:

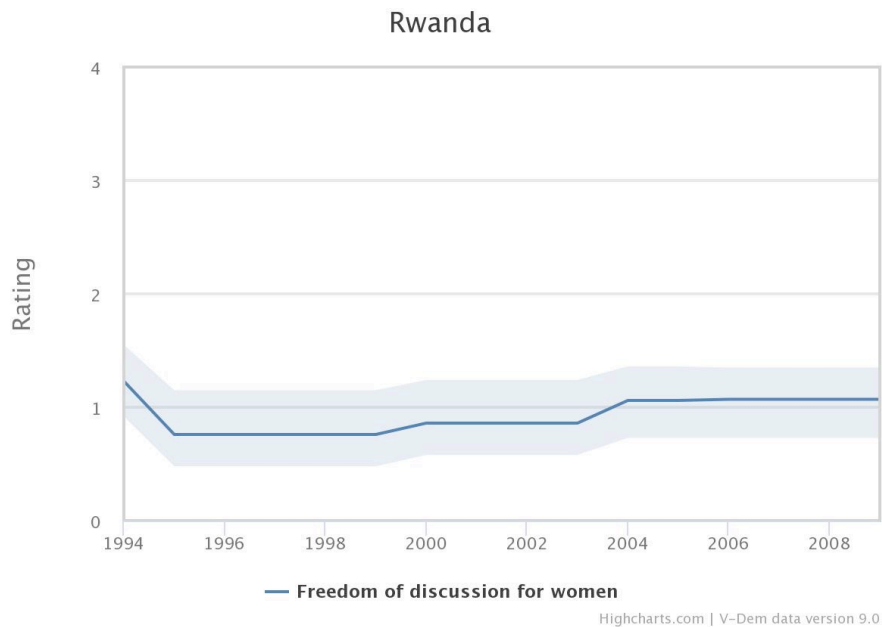

Fig. 3. Diagram hämtat från V-Dem, Country Graph, Rwanda (1994-2009), “Freedom of Discussion for Women” index.

“Freedom of Discussion for Women” definieras som kvinnors möjlighet till att diskutera politiska frågor i den privata sfären, på offentliga platser och på institutionell nivå utan att riskera att trakasseras eller förhindras. Statistiken tittar på statens restriktioner på yttrandefrihet men även informella restriktioner, exempelvis på grund av kultur (V-Dem, Country Graph, “Freedom of Discussion for Women” index). Resultatet för kvinnors möjlighet till fri diskussion reflekterar Rwandas kontinuerligt låga resultat på diverse demokratiindex och restriktioner på rätten till yttrandefrihet som V-Dem och Freedom House ådagalägger (Freedom House, Rwanda, 2019 samt V-Dem, Map Graph, “Democracy” index).

4.1.2 Social ställning

Stigma efter sexuellt våld

I Rwanda, liksom många andra kulturer och samhällen, medför våldtäkt och könsbaserat våld stigmatiseringar av offren. I en rapport från Human Rights Watch (1996) beskrivs överlevare av våldtäkt lida av både fysiska och mentala skador som förvärras genom upplevd isolering från familjen och samhället. Situationen för de rwandiska kvinnor som blivit våldtagna eller genomlidit sexuellt våld försvåras ytterligare, eftersom rädsla för att bli utdömda av familjen och samhället, att aldrig få möjligheten att återintegreras eller kunna gifta sig, förhindrar dem från att dela med sig om sina upplevelser. Andra befärrar vedergällning från förövarna ifall de väljer att tala ut. De stigmat som beskrivs råda i Rwanda kan även ha lett till att överlevande av sexuellt våld som lider av ihållande hälsoproblem exempelvis HIV/AIDS, undviker att söka den sjukvård de behöver (HRW, 1996). Arbeten har dock gjorts för att motverka stigmatiseringar och för att det sexuella våldet och diskrimineringen ska upphöra, bland annat genom regeringens plan The Joint Program to End GBV sedan 2008 (UN African Renewal).

Skadliga stereotyper

Efter folkmordet 1994 ökade andelen änkor samt hushåll med kvinnor som familjeförsörjare. År 1999 inrättades "Rwanda Inheritance Law" som uttryckligen ger kvinnor och män lika arvsrättigheter. Den fastställde även möjligheten för kvinnor som är gifta enligt civillag att ärva egendom av sina avlidna makar. Den tidigare sedvanerätten om arvsrättigheter som gällde fram till 1999 innebar att de kvinnor som blev föräldralösa eller änkor inte kunde göra anspråk på sin fars eller makes land och egendom (USAID, 2005: 12). Trots att det kan uttydas att kvinnor har fått större makt att påverka och forma lagar och politik i Rwanda, beskriver rwandiska kvinnor att det råder skadliga stereotyper om kvinnors roller inom exempelvis familj och arbetsliv (*National Geographic*, 2019). I ett dokument från FNs kommitté för "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women" (CEDAW) beskrivs hur stereotyper som ärvts från den traditionellt patriarkala samhällsstrukturen fortsätter att sprida ojämlika

uppfattningar om kvinnor och män (CEDAW/C/RWA/6: 2007: 15).
Fortsättningsvis beskrivs situationen om de rådande stereotyper i Rwanda:

Rwandan society still harbours traditional taboos and stereotypes that run counter to the universal principles of human rights. Deeply ingrained ways of thinking are slow to disappear and constitute an obstacle not only to the promotion of human rights in general, and women's rights in particular, but also to efforts to establish equality between men and women within a desirable time frame

Rapporten menar däremot på att förhoppningar finns för utvecklingen av kvinnors rättigheter, på grund av uppmärksammade kampanjer och juridiska reformer (CEDAW/C/RWA/6: 2007: 71).

Ekonomisk ställning

Under och efter folkmordet blev många kvinnor utblottade, då de blev änkor eller förlorade manliga familjemedlemmar som tidigare försörjt dem ekonomiskt. Kvinnor som överlevde folkmordet har kämpat för att återfå sina liv, bygga om sina hus och uppfostra sina egna barn och även andras som blivit föräldralösa (HRW, 1996). Den rwandiska regeringen inrättade en garantifond för kvinnor som sökte ett banklån eller kredit i ett försök att bekämpa den rådande feminiseringen av fattigdom. Detta ska ha lett till att alla distrikt instiftade en mikrokreditfond som var särskilt riktad till kvinnor på landsbygden (CEDAW/C/RWA/6, 2007). Kvinno-föreningar och "Rwandan Association of Women Entrepreneurs" beskrivs ha bidragit till kampanjen genom att upprätta spar- och mikrokreditskooperativ och banker (CEDAW/C/RWA/6, 2007: 13).

4.1.3 Övergångsrättvisa

Övergångsrättvisa för kvinnor i Rwanda har undersökts med rapporter från FN, Human Rights Watch och vetenskapliga artiklar. Folkmordet i Rwanda är ökänt för hutuernas brutala krigsmetoder som estimerats ha tagit 800,000 liv på några få månader. Sexuellt våld som krigsmetod användes frekvent och utbrett för att terrorisera tutsier, splittra familjer och samhällen, smitta kvinnorna med HIV samt skapa stigma och isolering kring kvinnorna för att förhindra tutsiernas möjlighet till reproduktion. Uppskattningen av antal våldtagna kvinnor under folkmordet är

mellan 100,000-250,000 kvinnor (FN, "*Sexual Violence: A Tool of War*", 2014). Efter folkmordet uppstod omfattande luckor i den politiska, juridiska och ekonomiska möjligheten till att ställa förövare till svars. Det uppskattades att det skulle ta ett sekel för att ställa alla misstänkta inför rätta i de nationella domstolarna. Gacaca-tribunalerna upprättades som en lösning på den omfattande mängden misstänka och den korrelerade bristen på människor som hade kompetensen till att ställa dem till svars (Rosoux, 2009: 12 samt Tobin, 2012: 32). Gacaca-tribunalerna utfördes enligt sedvanerätt och underlättade ansvarsutkrävandet (Waldorf, 2009), däremot med ett antal brister som förhindrade övergångsrättvisa, vilket kommer utvecklas senare i texten.

Erkännande för kvinnor inom Rwandas övergångsrättvisa var mångfacetterad. Kring 3000 kvinnor, av ungefär 100,000 totalt misstänka, erkändes som förövare på grund av deras deltagande roll i folkmordet (Anderlini et al., 2005: 10). Ett annat exempel på erkännandet av kvinnor som förövare är Pauline Nyiramasuhuko, en före-detta politiker i Rwanda, som är den första kvinnan i världen som har dömts i internationell domstol för bland annat folkmord, våldtäkt och brott mot mänskligheten (Buckley-Zistel & Zolkos, 2012: 1). Utöver erkännandet av kvinnors roll som förövare, visar Rirhandu Mageza-Barthel i kapitlet "*Asserting Their Presence! Women's Quest for Transitional Justice in Post-Genocide Rwanda*" på kvinnors transformativa agens som orsakade förändringar inom de socio-politiska och juridiska fälten i post-konfliktuella Rwanda (Mageza-Barthel, 2012: 163-185). I kontrast till det vanligt förekommande erkännandet av kvinnor som passiva offer inom övergångsrättvisa (Buckley-Zistel & Zolkos, 2012), analyserar Mageza-Barthel kvinnornas påtagliga närvaro och agens. Deras ingripande och lobbying resulterade i att sexuellt våld klassades som ett utav de mest allvarliga brotten i relation till folkmord samt att nya äktenskapslagar infördes som behandlade kvinnor och män lika för första gången i Rwandas historia. Dessutom argumenterar Mageza-Barthel för att kvinnornas deltagande i processen av övergångsrättvisa orsakade den höga graden av jämställdhet inom parlamentet, i samverkan med andra faktorer. Mageza-Barthel summerar kvinnornas egenmakt inom övergångsrättvisa som följande på sida 166: "*They endeavoured to seek recognition for their genocide-related experiences, to institutionalize their newfound freedoms, and to secure their*

continued existence” (Buckley-Zistel & Zolkos, 2012: 24-25 samt Mageza-Barthel, 2012: 163-185).

Erkännandet i post-konfliktuella Rwanda innebar även kvinnors roll som offer, vilket har frekvent synliggjorts i samband med det sexuella våldet. Det omfattande sexuella våldet tillskrev överlevande kvinnor egenskaper som skamliga, smutsiga eller andra skadliga stigmatiseringar. Erkännandet av att ha blivit utsatt för övergrepp, i synnerhet sexuella övergrepp, har som nämnts i “Social ställning” (4.1.2) lett till omfattande stigmatisering och utfrysning i familjer och samhällen. Stigmatisering kring änkor var även vanligt förekommande på grund av synen på kvinnans sociala ställning i förhållande till sin make, vilket skapade barriärer för många kvinnors erkännande och reparation inom övergångsrättvisa eftersom 60% av kvinnor var änkor. HIV-smittade kvinnor led även av social skambeläggning och utfrysning (Mageza-Barthel, 2012: 163-185 samt HRW, 1996). Nicole Ephgrave fann i studien *“Women’s testimony and collective memory: Lessons from South Africa’s TRC and Rwanda’s gacaca courts”* att kvinnors agens främtogs dem och våldtäkt blev den slutgiltiga och enda upplevelsen som definierade dem. Dessutom var endast kvinnor som tillhörde etniska gruppen “tutsier” tillåtna att försöka uppnå övergångsrättvisa för sexuella övergrepp trots att många hutuer, kvinnor som män, drabbades (Ephgrave, 2015: 177-188).

I kontrast till förbudet av kvinnliga domare i Gacaca-tribunaler innan folkmordet, var 35% av domarna kvinnor efter folkmordet, mycket tack vare deras lobbying för kvinnors rättigheter under processen av övergångsrättvisa (Anderlini et al., 2005: 8). Trots Gacaca-tribunalernas syfte till att fylla luckor som uppstod i ansvarsutkrävandet prövades endast en bråkdel av de hundratusentals fall som resulterade i att många förövare gick ostraffat. Dessutom präglades Gacaca av ett flertal brister, bland annat i rätten till rättvis rättegång, utbredd korruption, vittnen och offers brist på försäkrad säkerhet och politiska ställningstagande som marginaliserade offer. Gacaca-tribunalerna präglades av sexistiska lagar i relation till anmälan av våldtäkt som bland annat krävde att offren kunde namnge sin förövare, att förövaren kunde fysiskt närvara där våldtäkten ägde rum och tribunalerna försåg ofta förövare med amnesti. Emellertid fanns positiva aspekter av Gacaca, bland annat att tiotusentals förövare ställdes till svars samt att

tribunalerna försåg offer med svar, rättvisa och reparationer som påbörjade diverse försoningsprocesser (HRW, 2011 samt Morris, 2016: 41-42).

Meghan Morris visar genom sin studie "*Achieving Justice and Rights through Social Development: Suggestions from Rwandan Women Survivors of Rape during Genocide*" på att bristen på ansvarsutkrävandet av förövare till stor del berodde på kvinnors rädslor för vedergällning om de anmälde och en brist på tilltro att domstolarna skulle förverkliga reparation (Morris, 2016: 38-50). Den kulturella tabun som uppstod i samband med att diskutera sexuellt våld gjorde reparationer, likt erkännande och ansvarsutkrävande, problematiskt. Enligt Morris' studie upplevde de flesta kvinnor att det fanns en systematisk brist på reparationer som reflekterar feminiseringen av fattigdom. Om reparationer (i form av ekonomiskt stöd eller liknande) tillgodosågs, var de ofta otillräckliga eftersom de inte tog hänsyn till kvinnors ansvar för exempelvis barn (Morris, 2016: 45-50). Utöver bristen på ekonomisk reparation fick tusentals offer lida av brist på bland annat politisk, social och medicinsk reparation, exempelvis HIV-smittade. Kvinnor fick till stor del agera för att erhålla erkännande, ansvarsutkrävande och reparation på egen hand, exempelvis genom kvinnoorganisationer som "*Pro-Femmes Twese Hamwe*" (Mageza-Barthel, 2012: 172-ff).

4.2 Demokratiska Republiken Kongo (DRK)

4.2.1 Politiskt deltagande

Samma källor har använts för att mäta politiskt deltagande för kvinnor i DRK som i Rwanda. Nedanstående är ett diagram över den procentuella andelen kvinnor i nationella parlamentet, hämtat från Världsbanken (2003-2018). Statistik saknas från år 2003 samt 2011.

Procentuell andel kvinnor i nationella parlamentet

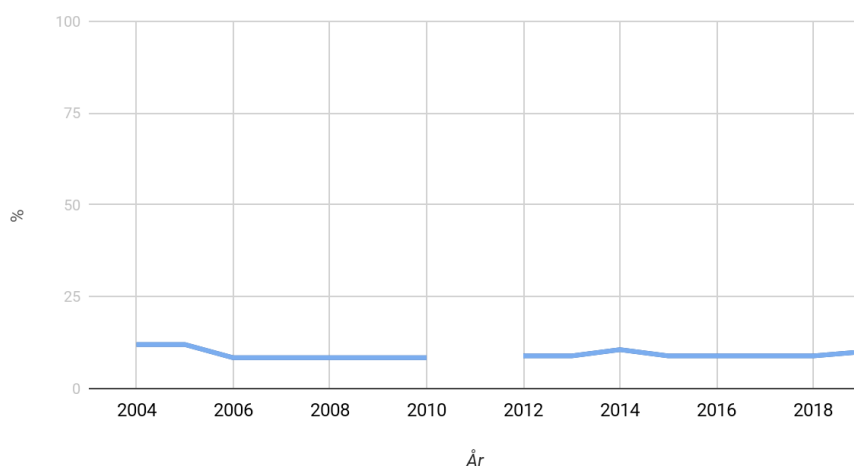

Fig. 4. Data hämtad från: World Bank, Data Bank, Gender Statistics. DRC, 2003-2018. "Proportion of seats held by women in national parliaments (%)" index.

Enligt Världsbankens data har det kvinnliga politiska deltagandet varit lågt. Procentuella andelen kvinnor i parlamentet har varit ungefärlig 10% under den femtonåriga tidsperioden efter andra inbördeskrigets officiella slut. Det finns inte lagstiftning kring inkvotering av kvinnor i parlamentet i DRK (Inter-Parliamentary Union, DRC, u.å). DRK styrs av ett auktoritärt statskick enligt Freedom House (Freedom House, DRC, 2019).

Följande statistik har hämtats från V-Dem som visar på DRKs utsträckning av kvinnors politiska egenmakt från år 2003 till 2018:

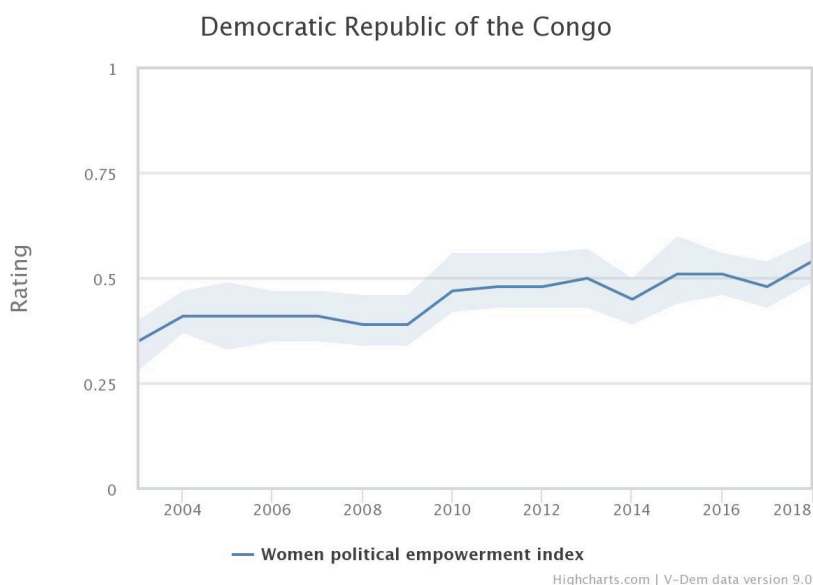

Fig. 5. Diagram hämtat från: V-Dem, Country Graph, DRC (2003-2018), "Women Political Empowerment" index.

Grafen visar på en relativt stadig ökning av politisk egenmakt för kvinnor. Resultatet tyder på att kvinnor har *viss* politisk egenmakt och till viss del begränsningar. Nedanstående graf redogör för kvinnors möjlighet till “Freedom of Discussion”:

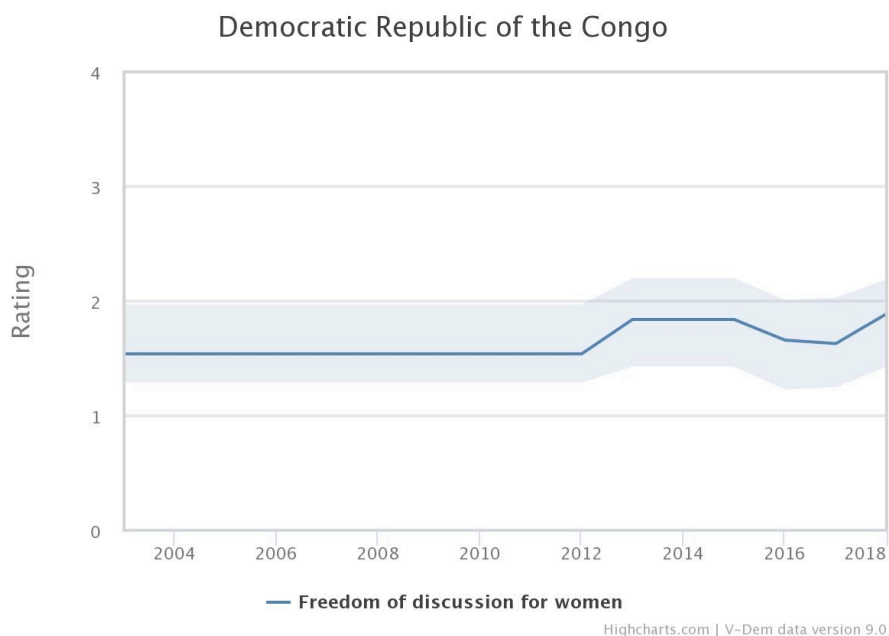

Fig. 6. Diagram hämtat från: V-Dem, Country Graph, DRC (2003-2018). “Freedom of Discussion for Women” index.

Kvinnors möjlighet till att diskutera politiska frågor i den privata och offentliga sfären har på senare år ökat, dock med fortsatta begränsningar och trakassering, vilket korrelerar med DRKs låga grad av yttrandefrihet (Freedom House, DRC, 2019).

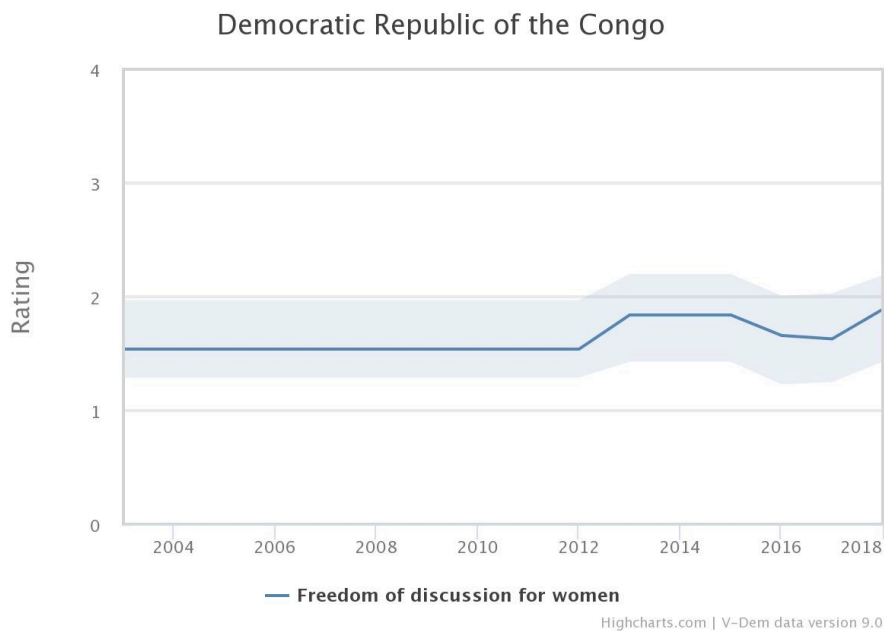

Fig. 6. Diagram hämtat från: V-Dem, Country Graph, DRC (2003-2018). “Freedom of Discussion for Women” index.

Kvinnors möjlighet till att diskutera politiska frågor i den privata och offentliga sfären har på senare år ökat, dock med fortsatta begränsningar och trakassering, vilket korrelerar med DRKs låga grad av yttrandefrihet (Freedom House, DRC, 2019).

4.2.2 Social ställning

Stigma efter sexuella övergrepp

Våld mot kvinnor, framförallt våld i hemmet och sexuellt våld och våldtäkt i äktenskap, är fortfarande vanligt förekommande och utbrett i DRK. Det råder allvarliga stigmatiseringar om kvinnorna som har blivit utsatta för dessa typer av brott, vilket ofta leder till att de undviker att söka hjälp eller rättvisa (HRW, 2002 samt US Department of State, 2018). Insamlad data från en artikel 2010 visade att omkring 1,100 fall av sexuellt våld dokumenteras varje månad i olika områden i DRK. Däremot påpekar Annie Matundu Mbambi och Marie-Claire Faray-Kele att det finns en avsaknad av officiell statistik över det sexuella våldets omfattning på nationell nivå, som varken den kongolesiska regeringen eller lokala institutioner har tillgodosett (Matundu Mbambi & Faray-Kele, 2010). I en studie från 2011 undersöks kongolesiska kvinnors upplevelser av sexuellt våld, varav 75,7% av de

undersökta hade blivit utsatta för våldtäkt. 29% av kvinnorna menade att de har blivit avvisade av sina familjer och 6% ska ha blivit avvisade av samhället de bodde i. Social förkastelse beskrivs som vanligt ifall man är änka, blivit utsatt för gängvåldtäkt eller fött barn till följd av en våldtäkt. Studien visade även på att överlevare av våldtäkt som smittades med HIV isolerades och att 95% fick inte tillgång till förebyggande vård i tid (Kelly et al, 2011). De flesta överlevande från våldtäkt undgår rättsliga åtgärder på grund av otillräckliga resurser, brist på förtroende för rättssystemet, press från familjen samt rädsla för att bli utsatta för skam och/eller vedergällning. Lagar över våld i hemmet innefattar inga specifika straff trots erkännandet att dessa övergrepp är olagliga. Polisen beskrivs sällan ingripa i inhemska dispyter och det finns inga rapporter om att rättsliga myndigheter vidtagit åtgärder i fall av övergrepp i hemmet (US Department of State, 2018: 36-37).

Skadliga stereotyper

Utifrån rapporter som publicerats inom vår tidsram (2003-2018) som uppmärksammar kvinnors ställning i det kongolesiska samhället kan vi uttyda en rådande brist gällande kvinnors utveckling generellt. Kvinnors rättigheter är i praktiken obefintliga på grund av traditionella patriarkala strukturer och "The Congolese Family Code" från 1987 som fastställer män som familjeöverhuvud samt kvinnans underordnade ställning (Matundu Mbambi & Faray-Kele, 2010). Familjekoderna, som fortfarande följs, begränsar kvinnors egenmakt exempelvis genom art. 448 som fastställer att kvinnor måste få tillåtelse av sina makar för rättsliga aktioner. FNs kommitté för CEDAW uttrycker sin oro i en rapport (2013) över de rådande stereotyper om kvinnors roller och ansvar i familj och samhälle, som är ett resultat av DRKs patriarkala strukturer samt kulturella normer, traditioner och sedvana. Rapporten belyser även att stereotyperna bidrar till det fortsatta våldet mot kvinnor (CEDAW/C/COD/CO/6-7, 2013: 5-6).

Flickor tenderar att gifta sig vid ung ålder, eftersom kvinnans sociala ställning generellt beror på om man är gift. Deras makt kan därav antas vara begränsad samt beroende av män (HRW, 2002: 20-21). Uppskattningsvis är 74% av kvinnor mellan 15-19 år gifta, framförallt i avlägsna områden. Den lagliga åldern för att

gifta sig är 15 år för kvinnor och 18 år för män. I avlägsna områden är det vanligt att flickor vid 13 års ålder gifter sig (Matundu Mbambi & Faray-Kele, 2010).

Ekonomisk ställning

Vi har mött svårigheter att hitta statistik om kvinnor och deras ekonomiska ställning, exempelvis procentuell andel av kvinnor som lever i fattigdom. Enligt en rapport från 2010 beräknas 61,2% av kongolesiska kvinnor leva under fattigdomsgränsen, jämfört med 51,3% av männen (Matundu Mbambi & Faray-Kele, 2010). I rapporten belyses även hur DRKs socioekonomiska situation tyder på en feminisering av fattigdom. Kvinnor har svag ekonomisk makt på grund av deras sociala ställning som underordnas män, strukturellt förtryck som förhindrar rätten till egendom och arbete, social utfrysning efter sexuella övergrepp samt rådande konflikters bristande säkerhet för kvinnor (Matundu Mbambi & Faray-Kele, 2010 samt Sahin & Kula, 2018: 301). Den svaga ekonomiska ställningen beror även på kvinnors exkludering i rätten till utbildning. Enligt en artikel från 2010 är 57% kvinnor läskunniga i jämförelse med 80% män. Vidare tjänar kvinnor i genomsnitt hälften av vad män tjänar (Sadie, 2010: 34 samt Sahin & Kula, 2018: 301).

4.2.3 Övergångsrättvisa

Efter flera decennier med konflikt i DRK befaras över två miljoner av civilbefolkningen ha dött och en miljon kvinnor ha blivit våldtagna (UN Women Africa). De systematiska våldtäkterna har splittrat både samhällen och människoliv, vilket har gjort att reparationerna som har tillgodosetts inte har lyckats möta de stora behoven (HRW, 2005: 47, 50). De formella juridiska processer som ägt rum karaktäriseras av utmaningar, däribland brister vid implementering av lagar samt gällande adresseringen av kvinnors upplevelser och behov. Rapporter från ICTJ (2017), Human Rights Watch (2005) och flertalet forskningsartiklar (Sahin & Kula, 2018 samt Fiske & Shackel, 2014) visar på en rad misslyckanden gällande mekanismer för övergångsrättvisa som har etablerats i DRK. De rådande könsstereotyperna och stigmatiseringar av kvinnliga offer av

sexuellt våld är bakomliggande faktorer till varför övergångsrättvisa i DRK har varit svåruppnåeligt (Sahin & Kula, 2018: 301).

Ansvarsutkrävandet i DRK har varit en problematisk process. Straffrihet belyses som en av de största anledningarna till det fortsatta sexuella våldet i DRK ihop med det svaga rättssystemet (Matundu Mbambi & Faray-Kele, 2010). Vidare ses fattigdom och korruption som strukturella hinder för kvinnlig delaktighet. Kvinnors möjligheter till att förändra sin ekonomiska ställning är begränsade, på grund av de rådande lagar som beskrivits i "Social ställning" samt att de ofta är föremål för röstköp på grund av sin ekonomiska utsatthet (Kvinna till Kvinna, 2014: 9). De lagar som finns i DRK för att skydda kvinnors fysiska säkerhet implementeras sällan. Lagar över sexuellt våld har funnits sedan 2006, men regeringens och rättsväsendets avsaknad av politisk vilja till att försöka implementera dessa lagar har lett till stora misslyckande gällande ansvarsutkrävande (Matundu Mbambi & Faray-Kele, 2010). Kvinnor beskrivs möta ekonomiska barriärer som hindrar deras tillgång till rättvisa. Alla rättsliga steg, från att rapportera brott till att åtal väcks, och därtill sjukvård- och transportutgifter, innebär hinder som exkluderar kvinnors tillgång till övergångsrättvisa (Fiske & Shackel, 2014: 116). Tilliten till statliga myndigheter är svag på grund av bristande ansvar för överträdelser av statliga medlemmar under kriget och följande konflikter. Staten har varit ansvarig för 60% av dokumenterade överträdelser av rättsstatsprinciper (OHCHR, 2019). De statliga väpnade styrkorna i DRK beskrivs ha trakasserat civilbefolkningen och är ansvariga för en stor del av det sexuella våldet som begåtts i DRK (Eriksson Baaz & Stern, 2009: 496, 501).

Erkännande för kvinnor inom DRKs övergångsrättvisa har varit motstridig. Rapporten från Kvinna till Kvinna (2014) belyser hur civilsamhället och kvinnoorganisationer har haft en viktig roll i att ratificera många av de tidigare nämnda lagstiftningarna, exempelvis CEDAW, men även säkerhetsresolution 1325. Kvinnor på gräsrotsnivå ska även ha deltagit i dialoger och hjälpt överlevare av våldtäkt uppnå rättvisa (Kvinna till Kvinna, 2014: 6). Justine Masika Bihambas artikel "*The 'Rape Capital of the World'? We Women in Congo Don't See It That Way*" belyser att den positiva utvecklingen på gräsrotsnivå är minimal, trots

internationella aktörers långvariga involvering. Masika Bihamba menar på att kvinnor har börjat ta åtgärder i sina egna händer för att istället driva förändringar inifrån (Masika Bihamba, 2017). Human Rights Watch artikel från 2005 uppmärksammar att allt fler kvinnor som utsatts för sexuellt våld vill ta sina fall till rätten för att kräva ansvar och erhålla reparationer (HRW, 2005: 37-38). ICTJ visar däremot på att ställa förövare till svars har varit problematiskt. En sanningskommission etablerades i DRK i linje med The Sun City Accord, men var enbart verkande mellan 2003 och 2007 och betraktas som ett misslyckande. På grund av många brister rörande utredningar, involvering av offer, vittnen och förövare, var DRKs kontinuerligt pågående övergångsrättvisa bristfällig och otillräcklig (Naughton, 2014: 47; ICTJ: 2017).

Erkännande för post-konfliktuella DRK innebar emellertid även kvinnors roll som offer. Det pågående våldet mot kvinnor i DRK har fått stor uppmärksamhet från internationella aktörer, organisationer och biståndsländer. Dessa har bidragit med upprättandet och finansieringen av olika projekt för att anta de utmaningar som råder gällande begångna brott mot kvinnor. Projekten inriktar sig främst på att förbättra DRKs rättssystem genom att bygga statlig kapacitet för att eliminera våld mot kvinnor (Sahin & Kula, 2018: 205). I Bilge Sahin och Sidonia Lucia Kulas artikel belyses samtidigt hur internationella aktörer tilldelar kongolesiska kvinnor en offerroll, där många av de intervjuade kvinnorna upplever att de "förminsas" och att deras kamp för att bli hörda ignoreras (Sahin & Kula, 2018: 309-310).

Reparationer för kvinnor i DRKs övergångsrättvisa har varit bristfällig (FIDH, 2013). De reparationer vi funnit information om är till största del program för överlevare av sexuellt våld. Programmen syftar till att stärka kvinnors makt och agens och har visat på positiva effekter. Enligt Christine Amisi et al. har programmen stärkt kvinnors självförtroende samt främjat försoning (Amisi et al., 2019).

5 Jämförande analys

5.1 Politiskt deltagande

Den procentuella andelen kvinnor i parlamentet i Rwanda ökade markant och stadigt under uppsatsens valda tidsram, vilket tyder på ökade möjligheter till kvinnlig egenmakt genom politiskt deltagande. Detta beror på att kvinnor som arbetar inom politik och i beslutsfattande positioner har större inflytelse på policy och kan placera traditionellt marginaliserade frågor som berör kvinnor på agendan, i linje med genuscentralitet (Ní Aoláin et al., 2011: 14-15 samt Sjöberg, 2013). Det höga resultatet på "Women Political Empowerment" index förstärker ovanstående argument, eftersom kvinnor får utrymme till att utöva sin agens och transformera skadliga samhällsstrukturer som kan förhindra samhället från att uppnå varaktig fred. I Rwandas fall har freden varit varaktig, med en prominent officiell representation av kvinnor i politiken. Emellertid visade V-Dems statistik på kvinnors rätt till yttrandefrihet att den var strikt begränsad, vilket korrelerar med Rwandas auktoritära statskick. Följaktligen blir resultatet något otydligt, hur utbred kan kvinnors politiska egenmakt vara när rättigheten till att uttrycka sig är starkt begränsad? Begränsade möjligheter till att diskutera politiska frågor, en väsentlig byggsten för att uppnå jämställdhet, kan således förhindra kvinnors möjlighet till egenmakt.

I DRK kan det härledas att den låga officiella representationen på statlig nivå minimerar möjligheten till att placera och implementera genuscentralitet på agendan och därmed möjligheten till att uppnå kvinnlig egenmakt (Ní Aoláin et al., 2011 samt Sjöberg, 2013). Kvinnors behov, agens och egenmakt marginaliseras följaktligen i beslutsfattande processer på grund av det låga politiska deltagandet. Samtidigt visade V-Dems statistik för "Women Political Empowerment" samt "Freedom of Discussion for Women" på viss kvinnlig

egenmakt genom politiskt deltagande, eftersom resultaten tydde på en långsam förbättring av kvinnors politiska rättigheter. Exempelvis har kongolesiska kvinnor i större utsträckning möjligheter till diskussioner om politiska frågor i jämförelse med Rwanda. I DRK har konflikter varit ett fortsatt faktum trots det officiella avslutet på andra inbördeskriget år 2003.

Index	Rwanda	DRK
Procentuell andel kvinnor i parlamentet	Högre än >	Lägre än <
Women Political Empowerment	Högre än >	Lägre än <
Freedom of Discussion	Lägre än >	Högre än <
Varaktig fred	Ja	Nej

5.2 Social ställning

Kvinnors sociala ställning i både Rwanda och DRK är starkt kopplade till traditioner, sedvänjor och makthierarkier. Samhällets traditionella patriarkala strukturer som yttrar sig dels i ländernas sedvanerätt och kulturer, exempelvis i familjekoderna i DRK, och dels de befästade stereotyperna, som beskrivs i Rwanda, fortsätter att reproducera sexistiska makthierarkier. I DRK har dock den sociala utvecklingen för kvinnor varit mindre påtaglig och märkbar än i Rwanda där det kan uttydas en någorlunda positiv utveckling för kvinnornas sociala ställning. I motsats till Rwanda, har DRKs resultat visat lite belägg för att man vidtagit åtgärder som möjliggör kvinnlig egenmakt (Ní Aoláin et al., 2011: 197-198). Den politiska och juridiska oviljan som beskrivs råda tillsammans med bristande implementeringsprocesser av väsentliga reformer har hämmat utvecklingen av sociala, ekonomiska och politiska rättigheter för kongolesiska kvinnor. Kongolesiska kvinnors traditionellt sekundära status och begränsade makt i det sociala livet är tydligt märkbar, vilket vi ser utifrån flera beskrivna situationer kring stigma, stereotyper och fattigdom (Ní Aoláin et al., 2011: 5-6). Det är essentiellt att bestraffa sexuellt våld i post-konfliktuella samhällen, dels för

att återställa de utsatta kvinnornas värdighet och integritet och dels för att det motverkar sociala stigmatiseringar (Ní Aoláin, 2011: 163). Våldtagna kvinnor och de stigmatiseringar som innebär att kvinnor förlorar sitt värde eller drar skam över familjen, visar på de könade makthierarkier som råder i DRK och att kvinnors sociala ställning förtrycks. Resultatet av kvinnors sociala ställning i DRK visar således tecken på att det funnits lite utrymme för kvinnlig egenmakt.

Trots att Rwanda kan ses som ett jämställt land utifrån sitt höga antal kvinnor i parlamentet, är resultatet kring social ställning inte lika tydligt. De resultat som går att tolka utifrån bakgrunden kring rwandiska kvinnors sociala ställningar är att de många lagreformer som antagits sedan 1994 har skapat bättre förutsättningar för kvinnlig egenmakt. Kvinnors agens har haft markant betydelse för att möjliggöra dessa juridiska och socio-politiska förändringar (se "Övergångsrättvisa" 4.1.3). Kvinnors rätt till att äga mark, rätt till arbete, jämställda äktenskapslagar och lagar kring sexuellt våld, är goda tecken på att Rwanda försökt adressera kvinnors behov i form av deras sociala, ekonomiska och fysiska säkerhet. Emellertid tyder de kvarlevande stereotyperna kring könsroller, exempelvis inom familj och arbetsliv, på en bristande säkerhet för kvinnor samt en inskränkning av deras sociala ställning. Detta tydliggör det ökade behovet, och även efterfrågan, av genuscentralitet och dess centrala premisser att genus måste inkorporeras även i de "mjuka" rättigheterna, som innefattar sociala, kulturella och ekonomiska frågor (Ní Aoláin et al., 2011: 15).

Sammanfattningsvis ser vi både positiva och negativa tendenser i Rwanda och DRK rörande kvinnors sociala ställning. Kvinnors sociala ställning i DRK har emellertid tytt på en mindre grad av kvinnlig egenmakt än i Rwanda, bland annat eftersom implementeringen av kvinnors rättigheter har varit och är fortfarande bristfällig.

5.3 Övergångsrättvisa

I DRK och Rwanda har övergångsrättvisa parallellt förhindrat och uppmuntrat till ökad kvinnlig egenmakt, vilket gör att våra resultat är till viss del motstridiga. I Rwanda visade forskningen på att trots erkännandet av kvinnor som förövare, exempelvis med den historiska domen mot Pauline Nyiramasuhuko, var majoriteten av forskningen som vi hittade kring kvinnor och övergångsrättvisa i Rwanda kopplat till sexuellt våld. Folkmordet präglades av systematiska våldtäkter för att utrota tutsier, vilket kan förklara den mängd forskning om kvinnor och sexuellt våld. Samtidigt är kopplingen mellan kvinnor och sexuellt våld problematisk på grund av dess minimerande syn på kvinnor som offer, som fråntar kvinnor sin agens och egenmakt (Mannergren Selimovic & Björkdahl, 2013: 216).

Den stigma och utfrysning som uppstod när rwandiska kvinnor erkände vilka övergrepp de hade blivit utsatta för, förhindrade kvinnor från både deltagande i civilsamhället men även från att kräva ansvar och få reparation för sina mentala och fysiska skador. Exkluderingen av änkor, HIV-smittade, offer från gruppen "hutuer" och andra politiska, kulturella, ekonomiska och sociala hinder som marginaliserade kvinnors behov kan analyseras som ett systematiskt förtryck av potentialen till kvinnors egenmakt. Likaledes verkade statens misslyckande i att ställa förövare till svars, erkänna offer och bidra med tillfredsställande reparationer kontraproduktivt för kvinnlig egenmakt. Feminiseringen av fattigdom, som var påtaglig i post-konfliktuella Rwanda, försatte kvinnor i extremt begränsade och utsatta situationer, i synnerhet om de hade blivit utsatta för sexuella övergrepp.

Parallellt visade Rirhandu Mageza-Barthel på att det fanns utrymme för rwandiska kvinnor att utöka sin egenmakt, exempelvis genom lobbying. De socio-politiska och juridiska reformer som kvinnorna uppnådde visade på den transformativa förmågan kvinnlig egenmakt kan ha. Egenmakt och agens visades även genom möjligheten för kvinnor att döma i Gacaca-tribunalerna, vilket förstärkte deras politiska och sociala ställning. I brist på statlig övergångsrättvisa etablerades diverse kvinnoorganisationer som stöttade kvinnor, försåg dem med arbete och

underlättade försoning. Dessutom kunde kvinnor ta plats på traditionellt manligt-centrerade arbetsplatser och förstärka sin ekonomiska ställning och oberoende. Vi anser att transformativ agens uttrycktes för att erhålla reparation, erkännande, ansvarsutkrävande och egenmakt i Rwanda.

Kopplingen till varaktig fred är emellertid diffus, då övergångsrättvisa både förhindrade och uppmuntrade till kvinnlig egenmakt. Den transformativa agensen som uttrycktes, exempelvis genom lagreformerna, kan inte *direkt* kopplas till att varaktig fred uppnåddes i post-konfliktuella Rwanda. Som Mannergren Selimovic och Björkdahl visar på, ökar chanserna till varaktig fred när försoning uppmuntras, trauman bearbetas och övergångsrättvisa implementeras (Mannergren Selimovic & Björkdahl, 2013). Likväl anser vi, i linje med feministisk forsknings centrala antaganden, att möjligheten till varaktig fred *ökade* av att Rwandas övergångsrättvisa gav visst utrymme till kvinnlig egenmakt (Ní Aoláin et al., 2011).

DRKs övergångsrättvisa har på många sätt varit ett misslyckande, i synnerhet för landets kvinnor. Varken staten eller övriga aktörer har lyckats tillfredsställa kvinnors övergångsrättvisa, särskilt eftersom konflikter i hög grad fortskridit sedan det officiella krigsslutet 2003. Ansvarsutkrävande i DRK har visats vara svåruppnåeligt på grund av brister i rättssystemet. Detta har bland annat resulterat i en systematisk straffrihet som följaktligen försvårat erkännande för kvinnors upplevelser och utsatthet i krig och konflikter. Det bristande hänsynstagandet till kvinnors rättigheter kan ses härleda från den rådande feminiseringen av fattigdom, korruption och stigmatiseringar. Sammantaget har dessa faktorer orsakat att kvinnor mött många barriärer för att få upprättelse och erkännande.

Tendensen att tillskriva kvinnor rollen som offer ser vi även i DRKs övergångsrättvisa som har till viss del förminskat kvinnors agens och egenmakt. Reparationer för kvinnor i DRK har visats vara bristfällig, men då vi har mött svårigheter att hitta tillräcklig information har vi inte kunnat tyda ett tillfredsställande resultat. Kvinnornas arbete och kamp för jämlikhet underminerades och marginaliserades frekvent på grund av den systematiska kopplingen av kvinnor som offer av sexuellt våld. I DRK kan kongolesiska

kvinnors roll inom övergångsrättvisa ses vara starkt påverkad av rådande könsstereotyper och patriarkala strukturer. Tillsammans med det låga antalet kvinnor i parlamentet kan det därav tolkas att utrymme för kvinnlig agens varit inskränkt. Emellertid har resultaten visat på att kvinnor uppnått en transformativ agens som lett till en rad juridiska reformer. Kvinnoorganisationer har setts driva en utveckling som uppmärksammat och frambringat kvinnors rättigheter i DRK och har således haft en betydelsefull roll inom processen av övergångsrättvisa.

6 Slutsats

Vi har genom våra feministiska teoretiska ramverk syftat till att synliggöra kvinnlig agens och dess transformativa förmågor i post-konfliktuella samhällen. Genom att titta på politiskt deltagande, social ställning och övergångsrättvisa har vi försökt täcka vitala områden som kan uppmuntra och/eller förhindra kvinnlig egenmakt. Slutsatser kring kopplingen mellan kvinnlig egenmakt och varaktig fred i Rwanda och DRK har varit svåra att härleda. Resultaten har varit motstridiga, där framgångar och potential för egenmakt har kontinuerligt kontrasterats med strukturella hinder för kvinnor. Analysen av kvinnlig egenmakt i DRK och Rwanda har varit icke-linjär, exempelvis i Rwanda där ett högt politiskt deltagande har kontrasterats med begränsningar på rätten till yttrandefrihet. I alla tre indikatorer för vardera land har kvinnors transformativa agens synliggjorts, som har bidragit till samhällsreformer i linje med genuscentralitet. Egenmakt har påvisats genom bland annat lagreformer, politiskt deltagande, ansvarsutkrävande, reparationer och andra transformativa initiativ som har påverkat de post-konfliktuella samhällena. Parallellt har resultaten visat på skadliga könsroller, strukturella förtryck av kvinnors deltagande i civilsamhället, feminisering av fattigdom och andra hinder till förverkligandet av kvinnlig egenmakt.

I besvarandet av vår problemformulering, *“Hur har graden av kvinnlig egenmakt påverkat Rwanda och DRK i relation till varaktig fred?”* argumenterar vi för att en indirekt koppling kan härledas mellan ökad kvinnlig egenmakt och varaktig fred i **Rwanda**, exempelvis på grund av kvinnors politiska deltagande, transformativa agens inom övergångsrättvisa och framsteg inom kvinnlig social ställning. I linje med feministisk forskning motiverar vi den indirekta länken genom antagandet att ökad kvinnlig egenmakt underlättar möjligheterna till varaktig fred, på grund av hänsynstagandet till hälften av befolkningens kompetens, rättvisa och agens. I **DRK** har möjligheten till kvinnlig egenmakt begränsats i större utsträckning, trots vissa framsteg. Nästintill obefintlig

representation i parlamentet, bristande rättssäkerhet och skadliga kulturella normer, bland annat, anser vi begränsar kvinnors egenmakt kraftigt. Vi anser att DRKs brist på varaktig fred beror på många samverkande variabler, men att avsaknad av kvinnlig egenmakt i större utsträckning kan vara en förklaring. Resultaten som vi har fått fram kan inte härleda generella antaganden ur ett metaperspektiv på hur graden av kvinnlig egenmakt påverkar varaktig fred. Vi vill även lyfta att från forskningens början har vi varit medvetna om att Rwanda har lyckats med varaktig fred - och DRK har inte det - vilket kan möjligtvis ha påverkat vår undersökning. Avslutningsvis kan kvinnlig egenmakt inte självständigt förklara Rwandas varaktiga fred och DRKs fortsatta konflikter - dock anser vi att kvinnors inkludering och tillfångatagandet av deras transformativa agens *underlättar* möjligheten att uppnå varaktig fred.

7 Referenser

- Anderlini, Sanam Naraghi, Camille Pampell Conaway & Lisa Kays, 2005. "Transitional Justice and Reconciliation" Tillgänglig: http://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2012/04/49_transitional_justice.pdf.
- Amisi, Christine, Rosalie Biaba Apassa, Aline Cikara, Gudrun Østby, Ragnhild Nordås, Siri Aas Rustad & John Quattrochi, 2018. "The impact of support programmes for survivors of sexual violence: micro-level evidence from eastern Democratic Republic of the Congo". *Medicine, Conflict and Survival* Vol. 34, No.3 pp. 201–223.
- Barthel, Rithandu, 2012. "Asserting Their Presence! Women's Quest for Transitional Justice in Post-Genocide Rwanda" i Susanne Buckley-Zistel & Ruth Stanley (red.) *Gender in Transitional Justice*. London: Palgrave Macmillan.
- Björkdahl, Annika and Johanna Mannergren Selimovic, 2013. "Gendered Justice Gaps in Bosnia-Herzegovina". *Human Rights Review* Vol. 14, No. 55
- Buckley-Zistel Susanne & Magdalena Zolkos, 2012. "Introduction: Gender in Transitional Justice" i Susanne Buckley-Zistel & Ruth Stanley (red.) *Gender in Transitional Justice*. London: Palgrave Macmillan.
- CEDAW/C/COD/CO/6-7, 2013. *UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women*, "Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic reports of the Democratic Republic of the Congo" 30 juli 2013
- CEDAW/C/RWA/6, 2007. *UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women*, "Consideration of reports submitted by States Parties under article 18 of the Convention of the Elimination of All Forms of Discrimination against Women: combined fourth, fifth and sixth periodic reports of States parties: Rwanda" 19 december 2007
- Ephgrave, Nicole, 2015. "Women's testimony and collective memory: Lessons from South Africa's TRC and Rwanda's gacaca courts", *European Journal of Women's Studies*, Vol: 22, No. 2, pp. 177-190.
- Eriksson Baaz, Maria & Maria Stern, 2009. "Why Do Soldiers Rape? Masculinity, Violence, and Sexuality in the Armed Forces in the Congo (DRC)", *International Studies Quarterly*, Vol. 53, pp. 495-518.
- FIDH, (Fédération Internationale des ligues des droits de l'Homme) 2013. *DRC. Victims of Sexual Violence rarely obtain justice and never receive reparation. Major changes needed to fight impunity.*
- Fiske, Lucy & Rita Shackel, 2015. "Gender, poverty and violence: Transitional justice responses to converging processes of domination of women i eastern DRC, northern Uganda and Kenya", *Women's Studies International Forum*, Vol. 51 pp. 110-117.
- Freedom House, 2019. "Congo, Democratic Republic of (Kinshasa)" [Elektronisk] <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/congo-democratic-republic-kinshasa>
- Freedom House, 2019. "Rwanda" [Elektronisk] <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/rwanda>

- Human Rights Watch [HRW]. 1996. *Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and Its Aftermath*. Washington: Human Rights Watch
- Human Rights Watch [HRW], 2002. *The War Within the War: Sexual Violence Against Women and Girls in Eastern Congo*. Washington: Human Rights Watch
- Human Rights Watch [HRW], 2005. *Seeking Justice: The Prosecution of Sexual Violence in the Congo War*. Vol. 17 No. 1(A)
- Human Rights Watch [HRW], 2011. *Justice Compromised: The Legacy of Rwanda's Community-Based Gacaca Courts*. Washington: Human Rights Watch
- ICTJ, 2017. *Victims Fighting Impunity. Transitional Justice in the African Great Lakes Region*. Mars 2017. Tillgänglig:
https://www.ictj.org/sites/default/files/Great_Lakes_Report_March.pdf
- Inter-Parliamentary Union, "Democratic Republic of the Congo". [Elektronisk]
<https://www.ipu.org/parliament/CD>.
- Intervju med Dr Denis Mukwege, 2013. "Congo: No Peace Without Women. An Interview with Denis Mukwege". *Journal of International Affairs*, Vol. 67, No. 1, pp. 205-209.
- Kelly, J T, T S Betancourt, D Mukwege, R Upton & M J VanRooyen, 2011. "Experiences of female survivors of sexual violence in eastern Democratic Republic of the Congo: a mixed-methods study". *Conflict and Health*, Vol. 5, No. 25.
- Kvinna till Kvinna, 2014. *Equal Power - Lasting Peace. The Democratic Republic of Congo. No peace for women*. Tillgänglig:
<https://kvinnatillkvinna.org/2018/08/31/equal-power-lasting-peace/>. Mageza-
- Lombardini, Simone, Kimberly Bowman & Rosa Garwood, 2017. *A 'How-To' Guide to Measuring Women's Empowerment. Sharing experience from Oxfam's impact evaluations* (Oxfam GB).
- Masika Bihamba, Justine, 2017. "The 'rape capital of the world'? We women in Congo don't see it that way", *The Guardian*. [Elektronisk]
<https://www.theguardian.com/global-development/2017/oct/09/the-rape-capital-of-the-world-we-women-in-democratic-republic-congo-dont-see-it-that-way>. Hämtad 2020-01-07.
- Matundu Mbambi, Annie & Marie-Claire Faray-Kele, 2010. *Gender Inequality and Social Institutions in the D.R. Congo*, Peace Women & WILPF.
- Morris, Meghan Brenna, 2016. "Achieving Justice and Rights through Social Development: Suggestions from Rwandan Women Survivors of Rape during Genocide", *Social Development Issues*, Vol. 38, No. 1, pp. 38-52.
- Naughton, Elena, 2014. "Democratic Republic of the Congo: Case Study," i *Challenging the Conventional: Can Truth Commissions Strengthen Peace Processes?* (ICTJ and the Kofi Annan Foundation).
- Ní Aoláin, Fionnuala, Dina Francesca Haynes & Naomi Cahn, 2011. *On the Frontlines: Gender, War and the Post Conflict Processes*. Oxford: Oxford University Press.
- OHCHR, 2019. "Enhanced Interactive Dialogue on the situation of human rights in the Democratic Republic of the Congo", 24 september. [Elektronisk]
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/NewsDetail.aspx?NewsID=25049&LangID=E>.
- Olsson, Louise & Erika Forsberg, 2016. "Gender Inequality and Internal Conflict". Oxford: Oxford University Press.
- Rosoux, Valerie , 2009. "Reconciliation as a Peace-Building Process: Scope and Limits" i Jacob Bercovitch, Victor Kremenyuk & William Zartman (red.) *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*, London: SAGE Publications Ltd.
- Sadie, Yolanda, 2010. "Women and Peace-Building in The Democratic Republic of

- Congo”, *Strategic Review for Southern Africa*. Vol. 32, No. 1 pp. 31-57.
- Sahin, Bilge & Sidonia Lucia Kula, 2018. “What Women Want before Justice: Examining Justice Initiatives to Challenge Violence against Women in the DRC”, *International Journal of Transitional Justice*, Vol. 12 pp. 296-313.
- Sjoberg, Laura, 2013. “Viewing Peace Through Gender Lenses”, *Ethics & International Affairs*, Vol. 27, No. 2, pp. 175-187.
- Tobin, Angela, 2012 “Widows and Community Based Transitional Justice in Post Genocide Rwanda”. *British Journal of Community Justice*. Vol. 10, No. 1 pp. 27-39.
- UCDP, 2019, Uppsala Conflict Data Program. Department of Peace and Conflict Research, “Definition av Conflict, armed”. [Elektronisk] <https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/#Battle>. Hämtad 2019-12-16.
- UCDP, 2020, Uppsala Conflict Data Program. Department of Peace and Conflict Research, “DR Congo (Zaire)”. [Elektronisk] <https://ucdp.uu.se/additionalinfo/429/1>. Hämtad 2020-01-08.
- UCDP, 2019, Uppsala Conflict Data Program. Department of Peace and Conflict Research, “Rwanda”. [Elektronisk] <https://ucdp.uu.se/country/517>. Hämtad 2019-12-16.
- UN Africa Renewal, “VAW in Rwanda”. [Elektronisk] <https://www.un.org/africarenewal/news/vaw-rwanda>. Hämtad 2020-01-06.
- UN, 2014. *Sexual Violence: A Tool of War. Outreach Programme on the Rwanda Genocide and the United Nations* (Department of Public Information)
- UNDP, “Human Development Index”. [Elektronisk] <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>.
- UN Women Africa, “Democratic Republic of Congo”. [Elektronisk] <https://africa.unwomen.org/en/where-we-are/west-and-central-africa/democratic-republic-of-congo>. Hämtad 2020-01-05.
- UN Women, 2005. “Women and Armed Conflict”. [Elektronisk] <https://www.un.org/womenwatch/daw/followup/session/presskit/fs5.htm>. Hämtad 2020-01-12.
- UN Women, 2018. “Revisiting Rwanda five years after record-breaking parliamentary elections”. 13 augusti. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2018/8/feature-rwanda-women-in-parliament>.
- USAID, 2005. *Gender and Property Rights Within Postconflict Situations*. Issue Paper No. 12 <http://www.oecd.org/countries/rwanda/36137340.pdf>
- US Department of State, 2018. *Democratic Republic of the Congo, 2018 Human Rights Report*, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor.
- V-Dem (Varieties of Democracy), Country Graph, “Freedom of Discussion for Women index.”Democratic Republic of the Congo” (2003-2018). [Elektronisk] <https://www.v-dem.net/en/analysis/CountryGraph/>.
- V-Dem (Varieties of Democracy), Country Graph, “Freedom of Discussion for Women Index.”Rwanda” (1994-2009). [Elektronisk] <https://www.vdem.net/en/analysis/CountryGraph/>.
- V-Dem (Varieties of Democracy), Country Graph, “Women Political Empowerment” index. “Democratic Republic of the Congo” (2003-2018). [Elektronisk] <https://www.v-dem.net/en/analysis/CountryGraph/>.
- V-Dem (Varieties of Democracy), Country Graph, “Women Political Empowerment” index. “Rwanda” (1994-2009). <https://www.v-dem.net/en/analysis/CountryGraph/>.
- V-Dem (Varieties of Democracy), Map Graph, “Democracy” index.”Democratic

- Republic of the Congo” (2003-2018). [Elektronisk]
<https://www.v-dem.net/en/analysis/MapGraph/>.
- V-Dem (Varieties of Democracy), Map Graph, “Democracy” index. “Rwanda” (1994-2009). [Elektronisk] <https://www.v-dem.net/en/analysis/MapGraph/>.
- Waldorf, Lars, 2009, “Transitional Justice and DDR: The Case of Rwanda”,
International Center for Transitional Justice.
- WILPF (Women’s International League for Peace and Freedom), 2019. *Democratic Republic of the Congo. Submission to the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women. 73rd Session, 1-19 July 2019*.
- World Bank, Data Bank, Gender Statistics “Proportion of seats held by women in national parliaments” index. “Democratic Republic of the Congo” (2003-2018). [Elektronisk] <https://databank.worldbank.org/source/gender-statistics>.
- World Bank, Data Bank, Gender Statistics “Proportion of seats held by women in national parliaments” index. “Rwanda” (1994-2009). [Elektronisk]
<https://databank.worldbank.org/source/gender-statistics>.